

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

ga's. Pas de jonge analytici van eind jaren zeventig — twee, drie generaties later — konden het ontkennde en verdrongen verleden ter sprake brengen en in emoties omzetten. Vanuit Israël vertelt Ilany Kogan over haar werk met patiënten uit de tweede en derde generatie van Holocaustoverlevers. De kinderen identificeren zich vaak met de (onverteerde) agressie en schuldgevoelens van hun beschadigde ouders. Het vraagt vaak een lang therapeutisch werk om deze niet-gedifferentieerde zone te (h)erkennen. Tot op vandaag maakt in Israël een reële dreiging deel uit van het dagelijkse leven. Kogan vertelt hoe ze dit gevaar steeds ontkennde om vrij te kunnen denken en spreken als analyticus. Pas toen haar pasgeboren kleindochter vanuit het ziekenhuis een kleine tent meekreeg die de baby moest beschermen bij een chemische aanval, drong het gevaar echt door. Het besef vond ook zijn weerslag op haar interpretaties: een aankondigd vertrek naar het buitenland van een analysant dat ze eerder beschouwde als weerstand tegen de analyse, werd nu een begrijpelijk en gedeeld begrijpen van de gevaarlijke omgeving waarin ze leefden. Dat de Joodse identiteit een bijzonder statuut blijft hebben binnen de psychoanalyse getuige het bestaan van zogenaamde 'Jood-nijd' in plaats van penisnijd: Salman Akhtar vertelt hoe hij zijn eigen analyticus gek maakte met de vraag of hij beroemder zou zijn geweest mocht hij Joods zijn. Er wordt hartelijk om gelachen in het interview. Het moge duidelijk zijn dat in deze caleidoscoop aan getuigenissen de diversiteit van de psychoanalyse aan bod komt. Door de interviewstijl en de verscheidenheid aan psychoanalytici leest het boek vlot en ontspannen weg. Het voelt aan als een Amerikaans boek doordat de helft van de geïnterviewden een Ego-psychoanalytische, Amerikaanse achtergrond heeft. Daarbij werd gekozen om alle interviews in het Engels af te nemen, wat ten koste gaat van de diepgang van gesprekken

met analytici met een andere moedertaal. Tot slot is het een op en top 'subjectief' boek, zowel in de keuze van de geïnterviewden, als in de selectie van de weergegeven fragmenten, als in de hoogstpersoonlijke anekdotes en begripsvorming. Het boek is een aanrader voor geïnteresseerden in de praktijk van de psychoanalytische kuur, en een deugddoende gesprekspartner voor hen die de eerste ervaringen achter de bank opdoen. Maar ook voor de ervaren analyticus kan het een plezier zijn om de gegronde eigenheid van de collega's te ontdekken.

Meaning and Melancholia

Bespreking van

Christopher Bollas (2018). *Meaning and melancholia — Life in the age of bewilderment*. London: Routledge. ISBN 978 113 8497 5 35, 174 pp., € 35,90

GRETE WAELEBERS

Christopher Bollas begint dit boek met de overwinning van Donald Trump in de Verenigde Staten en de stem voor de brexit in het Verenigd Koninkrijk. Deze gebeurtenissen lijken een veralgemeende angst, depressie en verwarring aan het licht te hebben gebracht. Bollas stelt dat er in de westerse wereld een epidemie van mentale pijn woedt en dat het hoog tijd is om deze toestand te begrijpen opdat we hem kunnen veranderen. In een lange inleiding gaat Bollas dieper in op het ontstaan van een dominante culturele mentaliteit. Hij beschrijft hoe ervaringen via onbewuste identificatie van generatie op generatie overgeërfd worden en een collectief onbewuste vormen. In deze onbewuste psychodynamiek van een samenleving kunnen, net als bij individuen, allerlei

processen plaatsvinden. Bollas wil met dit boek een poging doen tot een <politieke psychologie>: een psychologie waarmee we de onbewuste psychodynamiek van de westerse cultuur kunnen analyseren. Maar hij bemerkt meteen een grote weerstand: we worden de laatste jaren gehinderd door wat hij noemt <psychofobie>: een afkeer van het kijken naar onze innerlijke wereld uit angst voor wat we zouden kunnen aantreffen. Bollas vat zijn <politieke psychologie> aan in de achttiende eeuw. Religie had in die tijd als betekenisgever afgedaan en de mens kwam meer centraal te staan. De zoektocht naar wie we als mens zijn, verving de zoektocht naar God. Dit uitte zich in de negentiende eeuw in een enorme toename van wetenschappelijke kennis, technologische realisaties en grote ideologieën. Er was op grote schaal een soort manische explosie van energie en almachtsgoedens. Toen hieraan een einde dreigde te komen, werd de depressieve keerzijde van het grandioos zelfbeeld geprojecteerd in vijandige naties en uitgeleefd in de Eerste Wereldoorlog. De daarmee gepaard gaande schuldgevoelens en rouw werden weggenomen door de Tweede Wereldoorlog, en Europa werd steeds beter in <de kunst van het splitsen>. Dit mechanisme zorgde ervoor dat we enerzijds achterbleven met een euforisch optimisme, verwijderd van de ernstigere aspecten van de realiteit. Maar anderzijds groeide de haat ten opzichte van de depressieve elementen en steeg ook de angst voor een terugkeer ervan. Er ontstonden wanhoop, desoriëntatie, woede en een negatief zelfbeeld. De overerving van deze onverwerkte gevoelens heeft volgens Bollas geleid tot een onherkenbare, onbewuste gemoedstoestand van collectieve melancholie in de twintigste eeuw. Op individueel niveau leidde dit tot de beschrijving in 1953 van een nieuw persoonlijkheidstype: <borderline>. Deze diagnostische term werd vervolgens uitermate vaak gebruikt en wijst op een onbewuste splitsing tussen een

manische en een depressieve gemoedstoestand bij het individu. Bollas beschrijft een andere mogelijke vorm van omgaan met deze erfenis van opgestapelde, onverwerkte negatieve ervaringen, namelijk ervan wegvlugten. Hij meent dat de manier waarop we denken en communiceren in de 21ste eeuw aantoonde hoe we ons ontdaan hebben van onze reflectieve capaciteit en ons geïdentificeerd hebben met de manische toename van productiviteit, materieel comfort en recreatie. Hij verwijst naar de beschrijving van <normopaten>: mensen die gedesinteresseerd zijn in het subjectieve leven en eerder geneigd zijn te reflecteren over de materiële aspecten van het leven omdat dit rust brengt. De informatietechnologie biedt hiervoor nieuwe mogelijkheden: de nadruk op instant connectie, niets in vraag stellen, zo weinig mogelijk last voor de geest. Psychofarmaca worden geconsumeerd om uit te tunen. In dit deel van het boek gebruikt Bollas enkele neologismen om zijn visie te verduidelijken: Het *compound syndrome*: een vorm van sensorische en intellectuele ondervoeding door deprivatie. *The transmissive self*: het <doorgevende zelf> dat, door massaal allerlei privé-informatie door te geven aan de wereld zonder reflectie of analyse, een deel van het geheel is geworden en eerder een verlengstuk van zijn smartphone is dan andersom. *Fastnet world*: een wereld die snelheid belangrijker vindt dan reflectie en beoedeling. Bollas vraagt zich af of de mens ooit tevoren zo blind in zulke massale sociale transformatie is gestapt. Ook de psychologische hulpverlening draagt hiervan de gevolgen: de oplossing voor mentale problemen wordt gezocht in interventies die onmiddellijk de effecten van moeilijke onderwerpen wegnemen. <Life coaching which injects clients with a manic boost>. Het subject staat zelfs in de weg om programma's te implementeren. Er is een verarming van denken en affect, een soort <mentale suïcide>, aldus Bollas. Hiertegen-

over stelt hij het principe van de democratie: elk gezichtspunt aan bod laten komen en een plaats geven. Maar democratie is eerder frustrerend dan gratificerend: alle beslissingen worden slechts via compromis bereikt, het is gecompliceerd en vraagt een genuanceerde vorm van denken en communiceren. Bollas vergelijkt democratie met psychoanalyse: bij de vrije associatie passeert ook elke gedachte de revue, inclusief de tegenstrijdige. Ook de complexe geschiedenis achter elke gedachtelijn komt aan bod. Bollas schrijft dat we allemaal met een representatiedrift (de nood om vrijuit te spreken) geboren worden en dat het democratisch principe dus intrinsiek in ons allen aanwezig is. In de 21ste eeuw kiest de politiek echter eerder voor polarisatie dan voor democratisch overleg en compromis. Politieke leiders projecteren liever hun eigen destructieve ambities op de 'slechteriken', waardoor een paranoïd denken in de hand gewerkt wordt. De complexiteit van de situatie wordt verlaten en men kiest voor zogenaamd simpele oplossingen, waarvan fundamentalisme en extreem geweld uitwassen zijn. Ik ben natuurlijk een kind van mijn tijd (Bollas schrijft dat we er niet aan kunnen ontsnappen!) en wie weet ook geneigd tot simplificatie en gericht op vermaak, maar volgens mij hanteert Bollas toch een al te dramatiserende stijl: zijn woordenschat wordt aan het einde van het boek heviger en pessimistischer. Alle grote wereldproblemen lijken de revue te passeren, zelfs de opwarming van de aarde. Tot op de laatste bladzijde blijft hij de huidige epidemie van mentale pijn uit de doeken doen en valt hij hierdoor in herhaling. Het boek staat bol van de negatieve toekomstvoorspellingen, tot en met het naderend uitsterven van de homo sapiens. Slechts in de tweede helft van het laatste hoofdstuk formuleert Bollas enkele hoopvollere ideeën, die dan nog illusoir lijken en vooral van de wereldleiders verwacht worden: de psychofobie confronteren, groot-

spraak vermijden, de manische substructuur verminderen, een meer bescheiden leven voorstellen en spijt betuigen over misdaden. Maar hoewel pessimistisch, was het toch een aangenaam boek om te lezen: het is gemakkelijk geschreven, niet dik en doorspekt met Amerikaanse overdrijvingen.

Psychoanalyse in Italië: een overzicht

Bespreking van

Franco Borgogno, Alberto Luchetti & Luisa Marino (red.). (2016). *Reading Italian psychoanalysis* (Teaching series. The new library of psychoanalysis). London: Routledge. ISBN 978 1 138 93286 9, 738 pp., € 69,00.

MARC HEBBRECHT

De laatste jaren staan onze Italiaanse collega's steeds meer op de voorgrond door hun actieve inbreng op internationale congressen en hun publicaties in internationale tijdschriften. In het eerste deel van dit boek wordt de historiek van de psychoanalyse in Italië geschetst. In de jaren twintig van de vorige eeuw is de psychoanalyse Italië binnengebracht door Edoardo Weiss, werkzaam in Trieste en door Levi-Bianchini uit Teramo. Beiden staan aan de basis van de oprichting van de Italiaanse psychoanalytische vereniging (SPI) in 1925. Onder het fascistische regime van Mussolini is de psychoanalyse in de verdrukking geraakt, tijdelijk zelfs opgeheven tijdens de Tweede Wereldoorlog, omdat de grondleggers naar het buitenland moesten vluchten. In 1946 wordt de SPI opnieuw opgericht en ontwikkelt zich vervolgens snel, waarbij er intense relaties ontstaan met psychoanalytici uit Londen